

Qurbanova İlahə Nazim qızı,

Bakı şəhəri Yasamal Rayon Məhkəməsində hakim köməkçisi, Bakı Dövlət Universitetinin

“Mülki və təsərrüfat hüququ” ixtisaslaşması üzrə II kurs magistrantı

Ünvan: Bakı şəhəri, Mikayıl Müşfiq küçəsi, 1 H

E-mail: qurbanova.2020@mail.ru

UOT 347

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.041.2026.4051>

İDDİA MÜDDƏTİNİN TƏTBİQİNİN HÜQUQİ MAHİYYƏTİ, ŞƏRTLƏRİ VƏ PRAKTİKİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: iddia, müddət, müdafiə, sabitlik, dayandırma, fasilə.

Ключевые слова: требование, срок, защита, стабильность, приостановка, пауза.

Keywords: demand, term, defense, stability, suspension, pause.

Mülki hüquqda iddia müddəti institutunun tətbiqi hüquqi münasibətlərin sabitliyi, subyektiv hüquqların zamanla səmərəli müdafiəsi, həmçinin hüquqi dövriyyənin etibarlılığı üçün fundamental əhəmiyyətə malikdir. İddia müddəti, hüququ pozulmuş şəxsin məhkəməyə müraciət etmək imkanının zaman baxımından məhdudlaşdırılması kimi deyil, əksinə, hüququn müdafiəsinin müəyyən zaman çərçivəsində təmin edilməsinə yönəlmiş hüquqi mexanizm kimi qiymətləndirilməlidir. Onun mahiyyəti həm hüquqi dövlət prinsipinə, həm də mülki dövriyyədə sabitlik və hüquqi müəyyənlik tələblərinə əsaslanır. Bu institut vasitəsilə mülki dövriyyədə səmərəlilik artır, çünki tərəflər hüququn pozulması halında passiv davranış nümayiş etdirmədən vaxtında məhkəməyə müraciət etməyə təşviq olunurlar. Nəticədə hüquqi münasibətlərdə intizam və məsuliyyət güclənir.

Hüquq ədəbiyyatında iddia müddəti daha çox mübahisələrin həddən artıq uzun çəkilməsinin qarşısını alan, tərəflərin davranışlarını rəasional çərçivəyə salan və keçmiş münasibətlərin aktuallığını müəyyən müddətlə məhdudlaşdıran institut kimi xarakterizə olunur.

İddia müddətinin hüquqi mahiyyətinə gəlincə, o, bir tərəfdən subyektiv mülki hüquqların müdafiəsinin zamanla əlaqəsini ifadə edir, digər tərəfdən isə bu hüquqların həyata keçirilməməsinin hüquqi nəticələrini müəyyənləşdirir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinə əsasən, hüququn müdafiəsi haqqında tələb iddia müddətinin keçməsindən asılı olmayaraq məhkəmə tərəfindən baxılmağa qəbul edilir [1]. İddia müddəti öhdəliyin aradan qalxması üçün hüquqi əsas deyildir, iddia müddətinin keçməsi öz-özlüyündə kreditörün tələb hüququnu aradan qaldırmır [2]. Bu baxımdan iddia müddətinin bitməsi hüququn ləğvi demək deyil, sadəcə onun məhkəmə müdafiəsi imkanlarının məhdudlaşdırılması deməkdir. Bu yanaşma hüquq sistemində mülki münasibətlərin tarazlığını qoruyur, çünki hüquqi münasibətlərdə qeyri-müəyyənliyin uzun müddət davam etməsi nə tərəflərin özlərinin hüquqi təhlükəsizliyinə, nə də mülki dövriyyənin ümumi sabitliyinə xidmət edir.

İddia müddətinin tətbiqi müəyyən hüquqi şərtlər daxilində həyata keçirilir. Bu şərtlərdən ən mühümü hüququn pozulması və hüququ pozulmuş şəxsin bu pozuntudan xəbərdar olmasıdır. İddia müddətinin axımı iddia hüququnun yarandığı gündən başlanır. İddia hüququ isə öz növbəsində şəxsin öz hüququnun pozulmasını bildiyi və ya bilməli olduğu gündən yaranır [4, s. 388]. Hüquqi nəzəriyyədə “subyektiv element” adlandırılan bu prinsip ondan ibarətdir ki, iddia müddəti hüququ pozulmuş şəxsin pozuntunu və pozuntunun subyektini bildiyi, yaxud bilməli olduğu andan hesablanır. Bu yanaşma ədalət prinsiplərinə uyğundur, çünki şəxs hüququnun pozulmasından xəbərsizdirsə, ondan hüquqlarını müdafiə etməsi yönündə addım atmasını gözləmək qeyri-realdır.

Bununla yanaşı, iddia müddətinin qanunda nəzərdə tutulmuş hallar üzrə dayandırılması və axımının kəsilməsi də vacib şərtlərdəndir. İddia müddətinin axımının dayandırılması qanunla iddianın axımını dayandırmağa əsas verən vəziyyətin mövcud olduğu vaxt ərzində keçən müddətin iddia müddətinə daxil edilməməsi deməkdir [6, s. 291]. Bu hallara fəvqəladə hadisə və qarşısı alınmaz qüvvənin təsiri, öhdəliklərin icrası üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən möhlət müəyyən edilməsi, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin qanuni təmsilçisinin olmaması, müvafiq münasibəti tənzimləyən qanunun və ya digər normativ hüquqi aktın qüvvəsinin dayandırılması, tərəflər arasında yaranmış mübahisə üzrə mediasiya prosesinin tətbiq edilməsi halları daxildir [1]. Bu hallar iddia müddətinin real mahiyyətinə zidd olaraq şəxsin hüququnun müdafiə imkanını həyata keçirə bilməməsinə yönəlmişdir.

Müddətin axımının dayandırılması ilə yanaşı, borclunun və ya kreditorun müəyyən hərəkətləri ilə ona fasilə verilməsi də mümkündür [4, s. 390]. Fasilə başa çatdıqdan sonra iddia müddətinin axımı yenidən başlayır. Qanunve-

riciliyə əsasən müəyyənləşdirilmiş qaydada iddia irəli sürüldükdə, habelə borclu şəxs borcu etiraf etməsini göstərən hərəkətlər etdikdə iddia müddətinin axımı kəsilir [1]. İddia müddəti axımının kəsilməsi dedikdə, qanunla müəyyən olunmuş əsaslar yarandıqda iddia müddətinin axımına xitam verilməsi, son qoyulması, göstərilən əsaslar aradan qalxdıqda isə iddia müddətinin axımının təzələnməsi, yenidən başlanması başa düşülür [5, s. 46]. Bu mexanizm həm kreditorun öz hüququnun müdafiəsi imkanını genişləndirir, həm də borclunun müddətdən sui-istifadə etməsinin qarşısını alır. İddia müddətinin dayandırılması ilə fasilə arasındakı fərqi aydın və düzgün tətbiqi mülki hüququn effektivliyinin mühüm göstəricilərindən biridir.

İddia müddətinin bitməsi maddi mənada iddia hüququnun, pozulmuş mülki hüquqların məcburi qaydada həyata keçirilməsi imkanını aradan qaldırır [4, s. 391]. Həmçinin iddia müddətinin bitməsindən yaranan nəticələrə başqa cür anlayış da verilir. Bunun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müddətin bitməsi yalnız iddia hüququnun deyil, subyektiv mülki hüququn özünü də aradan qaldırır [7, s. 263].

İddia müddətinin tətbiqində praktiki problemlər mülki hüquq münasibətlərinin dinamikası, tərəflərin davranış modelləri və məhkəmə praktikasının müxtəlifliyi ilə bağlı olaraq kifayət qədər genişdir. Ən çox rast gəlinən problemlərdən biri pozuntu anının və ya pozuntudan xəbərdar olma anının müəyyən edilməsidir. Bu xüsusilə qeyri-müəyyən öhdəliklərdən irəli gələn mübahisələrdə, davam edən pozuntularda və uzunmüddətli müqavilə münasibətlərində ciddi çətinlik yaradır. Bir çox hallarda tərəflər iddia müddətinin başlayıb-başlamadığını aydınlaşdırmaqda çətinlik çəkir və bu, məhkəmələrin də fərqli qərarlar qəbul etməsinə səbəb olur. Digər ciddi problem iddia müddəti ilə tələbin hüquqi mahiyyəti arasındakı fərqlərin yanlış qiymətləndirilməsidir. Bəzi tələblər iddia müd-

dətinə tabe deyil, lakin təcrübədə tərəflər bu fərqi müəyyən etməkdə çətinlik çəkirlər.

Başqa bir problem iddia müddətinin hesablanması qaydaları ilə bağlıdır. Bəzən tərəflər iddia hüquqi savadsızlıq nəticəsində iddia müddətinin keçməsi səbəbilə hüquqlarını müdafiə etmək imkanını itirirlər. Məhkəmə praktikasında da bu məsələ bəzən ziddiyyətli qiymətləndirilir. Eyni zamanda, iddia müddətinin tətbiqi ilə bağlı məhkəmələrin səlahiyyəti, yəni iddia müddətinin yalnız tərəfin müraciəti ilə tətbiq olunması müəyyən hallarda ədalət prinsipi ilə ziddiyyət təşkil edir. Tərəf iddia müddətindən xəbərsiz ola və ya prosesual savadsızlığı üzündən bu vəsatəti qaldırmaya bilər. Bu zaman hüquqi münasibətlərin balansı pozulur.

Mülki hüquqda iddia müddəti institutunun effektiv tətbiqi üçün həm normativ bazanın aydın olması, həm də məhkəmə təcrübəsində vahid yanaşmanın formalaşdırılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qanunvericilikdə pozuntu anının, davam edən pozuntuların, həmçinin subyektiv məlumatlandırılma meyarının daha aydın ifadə olunması iddia müddətinin tətbiqindəki mübahisələri azalda bilər. Bundan başqa, hüquqi

maarifləndirmənin gücləndirilməsi, tərəflərin müqavilələrdə iddia müddəti ilə bağlı xüsusi şərtlərdən istifadə etməsi, alternativ mübahisə həll mexanizmlərinin inkişafı da iddia müddətinin tətbiqinə müsbət təsir göstərir.

Nəticə etibarilə, iddia müddəti institutu mülki dövriyyənin, hüquq münasibətlərinin müəyyənliyini və sabitliyini yaratmaq, onların iştirakçılarını intizamlandırmaq, hüquq münasibətlərinin subyektlərinin hüquq və qanuni maraqlarının müddət baxımından vaxtında müdafiəsini və bərpasını təmin etmək məqsədi daşıyır [3]. İddia müddətinin düzgün tətbiqi hüquqların müdafiəsi ilə hüquqi sabitlik arasında optimal tarazlıq yaradır. Lakin tətbiq zamanı ortaya çıxan bir çox nəzəri və praktiki çətinliklər göstərir ki, bu institutun təkmilləşdirilməsi, xüsusilə müddətlərin hesablanması və pozuntu anının müəyyənəşdirilməsi ilə bağlı daha konkret hüquqi mexanizmlərin hazırlanması zəruridir. İddia müddətinin mahiyyətinə uyğun, ədalət prinsiplərinə əsaslanan tətbiqi müasir mülki hüquq sisteminin funksional və effektiv fəaliyyətinin vacib şərtlərindən biridir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi // Azərbaycan Respublikasının 28 dekabr 1999-cu il tarixli 779-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir. – Bakı: Qanun, – 2022. – 712 s.
2. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 375.2-ci və “İpoteka haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 48.1.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair 11 fevral 2022-ci il tarixli Qərarı.
3. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 60-cı maddəsi baxımından müqavilə öhdəlikləri üzrə iddia müddətinin axımının başlanması anına münasibətdə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 377-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 19 iyun 2025-ci il tarixli Qərarı: [Elektron resurs] / URL: <https://e-qanun.az/framework/60128>
4. Dəmirçiyyə M.D. Ali məktəblərin hüquq fakültələri üçün dərslik. – Bakı: Zərdabi, – 2022. – 687 s.
5. Şükür Yusifov, Firuzə Qafulova. İddia müddətinin prosesual xüsusiyyətləri ilə bağlı bəzi problemlər. Azərbaycan Hüquq Jurnalı. – 2021 (№2), – s.42-55
6. А.Г. Спиркина. Словарь иностранных слов. – М., – 1985, – 622 с.
7. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву // Избранные труды по гражданскому праву. – В 2 т. Т.1. М., 2002, – с.263-264)

Гурбанова Илаха Назим гызы,
помощник судьи в Ясамальском районном суде города Баку,
магистрант II курса по специальности «Гражданское и экономическое право»
Бакинского государственного университета

**ЮРИДИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ, УСЛОВИЯ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ
ПРИМЕНЕНИЯ СРОКА ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ**

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются юридическая сущность, условия применения и практические проблемы, связанные с исковой давностью в гражданском праве. Исковая давность – это не просто временное ограничение осуществления права на иск, а важнейший механизм обеспечения правовой определенности, стабильности гражданских отношений и предсказуемости правоотношений. В статье рассматриваются вопросы определения начала течения исковой давности, критерии осознания нарушения, обстоятельства, влекущие приостановление или перерыв течения исковой давности, а также процессуальные особенности обращения к исковой давности ответчиком. В статье делается вывод о том, что более четкое законодательное регулирование, гармонизация судебной практики и повышение уровня правосознания будут способствовать эффективному функционированию исковой давности в гражданском праве.

Qurbanova Ilaha Nazim,
2nd year master's student, "Civil and Economic Law" specialty,
Baku State University, Assistant Judge, Yasamal District Court of Baku

**LEGAL ESSENCE, CONDITIONS AND PRACTICAL PROBLEMS OF APPLICATION
OF THE LIMITATION PERIOD AND LONG-STOP PERIOD**

SUMMARY

This article analyzes the legal nature, conditions of application, and practical challenges related to the limitation period (statute of limitations) in civil law. The limitation period is not merely a temporal restriction on the exercise of a right to sue but an essential mechanism ensuring legal certainty, stability of civil relationships, and predictability in legal transactions. The study examines the determination of the starting point of the limitation period, criteria for awareness of the violation, circumstances leading to suspension or interruption of the limitation period, and procedural nuances concerning the invocation of limitation by the defendant. The article concludes that clearer legislative regulation, harmonization of judicial practice, and improved legal awareness would enhance the effective functioning of the limitation period in civil law.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 12.12.2025
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 15.01.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 26.01.2026